

עולה

גלין
מק' []

רעיון לפרשת השבוע ע"י פינחס פרקש
[]
pinchasf@gmail.com

שדה צופים – האמנם לא ברכה ולא קללה?

ויאמר אליו בלק לך נא איתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכולו לא תראה וקבנו לי משם.

מהו "וקבנו לי"?

"וקבנו לי" – לשון ציווי, קללהו לי.
רש"י

מהו "אפס קצהו"? 1

"אפס קצהו" – רק קצהו.
ראב"ע

מהו "וכלו לא תראה"? 1

"וכלו לא תראה" – על דבר זה נסמית עינו של בלעם, שאמר הקב"ה שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדבר הזה. והיינו "כולו לא תראה" – בשביל שדיבר נגד הקב"ה שכולו מחמדים נסמית עינו – "וכלו לא תראה".
בעל הטורים

מהו "אשר תראנו משם"?

"אשר תראנו משם" – ותוכל לתת עיניך בהם לרע.

מהו "וכלו לא תראה"? 2

"אפס קצהו תראה וכולו לא תראה" – אל תתן את עיניך בכולם שלא תשיג המכוון כלל.
ספורנו

מהו "לך נא איתי"? 1

"לך נא איתי" – אמר תיבת "נא", גם אמר "וקבנו לי" בלשון וודאית. יתבאר על פי דבריהם שאמרו שראה שישראל נפרצים שם ששם מת משה. והוא לפי שלא ידע טעם הפרצה חשב שהפרצה תהיה בהם. ולפי שידועים היו ישראל שעושים תשובה ומבטלים הגזירות, מהר לומר "לך נא" פירוש מהר עתה שאני רואה שהם מחוייבים פרצה זו קודם שיעשו תשובה, וקבנו לי החליט הווית הדבר שתשיגם קללות רשע.
אור החיים

מהו "לך נא איתי"? 2

"לך נא" – בכל הפרשה כתיב בה' – לכה, דמשמעו שרק אתה מיוחד לזה ולא אחר.

מהו "אפס קצהו"? 2

"אפס קצהו תראה" – מובן מזה דבמקום הראשון היה יכול לראות את כולו. הוא משום דהתבונן בלעם שאין עינו שולטת. דבאמת לא הוסיף בלעם לראות בעין רעה על ישראל, ומשום הכי קרא עצמו – "שתום העין". ולא שהיה סומא ממש, ומה שראה את ישראל שוכן לשבטיו היה מתחילה בעין טובה ובאהבה. אבל בלק לא ידע מכל זה מאומה, וכסבור שראה בפעם הראשונה את כולו, עתה אמר שלא יראה אלא מקצתו.

הנצי"ב

מהו "אפס קצהו"? 3

"אפס קצהו תראה" – כדי שתחול במ הקללה היה צריך שישים עינו רק על מקצתם ולקלל קצה העם על ידי שיפריד בין כללותם, כי כשהקיבוץ מחובר לפניו אי אפשר שתחול בהם קללה ועין הרע מלבי"ם

מה מהות המקומות שבהם בקש בלק מבלעם לקלל?

בלק הביאו תחילה לבמות בעל, עתה הביאו לשדה צופים. וכאשר נכשלה מזימתו גם כאן והקללה הפכה לברכה. ונראה שבלק מסר לבלעם נקודת מבט מסוימת שיעיין בה בכל אחד מהמקומות האלה, ומאותה נקודת מבט ינסה לקלל את העם. ולפיכך אחרי כל נסיון שנכשל החליף את מקום התצפית. בעל, צופים, פעור הם שלושת הכוחות החזקים הקובעים את גורל האומות לשבט או לחסד על פי השקפתו של בלק.

בעל הוא האל הכנעני הכללי והוא הכח העליון של הטבע, שכל פריחת הרווחה החומרית נתונה להשפעתו. על פי השקפתו של בלק היה התנאי הראשון לכל עתיד לאומי לשאת חסד לפני הבעל, כי הבעל קובע את הצמיחה ואת הכמישה החומרית. ובהביאו את בלעם לבמות בעל הוא הציג לפניו את השאלה. מה יחס העם הזה מהצד החומרי אל חסד האלים הקובעים בתחום הזה, כלום אין אפשרות לעצור את שגשוגו מהצד הזה? בלעם השיב בשלילה לשאלה זו, שכן יסוד העפר והרביעה המשגשג בהשפעת הבעל איננו מתנאי היסוד של הקיום הלאומי היהודי. משום כך הביאו עתה לשדה צופים והשומרים ושם העלהו אל ראש הפסגה. כי היה נראה לו שהתנאי השני הוא הדעת, חלק האומה בכשרון רוחני. ומדובר באותו כשרון רוחני המצוי בבחירי הרוח של האומה והמגיע לשיאו בכח הצופה והשומר. המכיר את עצת האלים, החוזה עתידות והתופס את המאורעות לפני היותם. וזו השאלה שהוצגה על ידי כך לבלעם, מה יחס העם הזה לכשרון הרוחני הקובע את גורל האומות, הכובש את הגורל בדעת ובתבונה, בצפייה מראש ובכח קסם? כלום אין בצד הצופים נקודת תורפה המאפשרת את חולשת עתידו?

רש"ר הירש

"לך נא איתי"

- מהר עתה שאני רואה שהם מחוייבים פרצה זו קודם שיעשו תשובה, - אור החיים
- שרק אתה מיוחד לזה ולא אחר. - הנצי"ב

"אפס קצהו"

- רק קצהו. - ראב"ע
- מובן מזה דבמקום הראשון היה יכול לראות את כולו. הוא משום דהתבונן בלעם שאין עינו שולטת. דבאמת לא הוסיף בלעם לראות בעין רעה על ישראל. - הנצי"ב
- כדי שתחול במ הקללה היה צריך שישים עינו רק על מקצתם ולקלל קצה העם על ידי שיפריד בין כללותם, כי כשהקיבוץ מחובר לפניו אי אפשר שתחול בהם קללה ועין הרע. - מלבי"ם

"וכלו לא תראה"

- בשביל שדיבר נגד הקב"ה שכולו מחמדים נסמית עינו. - בעל הטורים
- אל תתן את עיניך בכולם שלא תשיג המכוון כלל. - ספורנו

ויקחהו שדה צופים אל ראש הפסגה ויבן שבעה מזבחות ויעל פר ואיל במזבח

מהו "שדה צופים"? 1

"שדה צופים" – מקום גבוה היה, ששם הצופה עומד, לשמור אם יבוא חיל על העיר.

מהו "ראש הפסגה"? 2

"ראש הפסגה" – בלעם לא היה קוסם כבלק. ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם, ששם מת משה. כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא פרצה שאני רואה. רש"י

מהו "שדה צופים"? 2

"ויקחהו שדה צופים" – אחר שלא יכול למצוא שמץ פסול עבודה זרה בשורשים, חזר להיות צופה ומביט בענפים, דהיינו לבוא על התולדות מצד חטא העגל שעשו. ועל זה נאמר "אפס קצהו תראה וכולו לא תראה". כי אין האבות בכלל הבנים, ועוד שלא עשו את העגל כי אם המוקצים שבעם, שהרי שבט לוי לא הסכימו. ואמר "אשר תראנו משם", על ידי העגל נעשו מגולים, כמו שנאמר "וירא משה את העם כי פרוע הוא", ופירש רש"י – מגולה. וראו כל העמים כי שם ה' סר מעליהם על ידי העגל, וזהו "שדה צופים" שהוא לשון הבטה.

ובאה התשובה אליו שגם בזה טעו, כי "לא הביט אוון" זה ביעקב כי אם הערב רב לבדו היה מקור אל המעשה ההוא. "וישא משלו ויאמר..לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם", הביא לו מופת על טעותו שהרי נאמר במעשה העגל "ויתנחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו" וכי יש נחמה לפניו יתברך, והלא "לא אדם הוא להתנחם" אלא וודאי אפילו לכתחילה מעולם לא עלתה על דעתו יתברך לכלותם כי לא פשעו בו אך הערב רב היה העיקר במעשה ההוא שעשו על ידי נחש וקסם. וחשב ה' פן יטעו גם ישראל אחריו והיה מגזם להם בכליון, כי עביד איניש דגזים ולא עביד, לכך נאמר "אשר דיבר לעשות", ולא נאמר אשר בקש לעשות, אלא מעולם לא ביקש אלא דבר לעשות דרך גיזום לבד ולא כדי לעשות ממש.

וזה דווקא לעמו דהיינו בני ישראל אבל לא הערב רב לא ניחם כלל ועוזבי ה' יכלו על ידי העונשים המבוארים בפרשת כי תשא, כמו שפירש רש"י שבשלוש מיתות נדונו שם. ואצלו נראה כאילו ניחם ה' על זאת וגם מלכתחילה היתה דעתו יתברך. אבל אם היו ישראל מזידין בדבר אם כן וודאי ייעד להם עונש ממש והיתה כאן נחמה ממש, וזה אינו "כי לא בן אדם הוא ויתנחם" אלא "ההוא אמר ולא יעשה" שלא היתה שם כי אם אמירה ודיבור לבד דרך גיזום ולא כדי לעשות ולהקים, זהו שנאמר "ולא יעשה ולא יקימנה".

הכפל בפסוק זה טעמו, לפי שאמר הקב"ה למשה "הניחה לי ויחר אפי ואכלם". הרי שהיתה שם אמירה רכה והבטחה טובה למשה שאמר לו "ואעשך לגוי גדול". והיה שם דיבור קשה לישראל, ושניהם לא נתקיימו. וכנגד הטובה אשר אמר לעשות למשה נאמר כאן "לא יש אל ויכזב", כי לשון כיזוב מורה על המבטיח להיטיב ואינו מקיים וכנגדו נאמר "ההוא", אמר אמירה רכה ולא יעשה. וכנגד הרעה אמר "ובן אדם ויתנחם", כי לשון נחמה הוא על הרעה. וכנגד זה אמר "ודיבר ולא יקימנה".

אמר "הנה ברך לקחת" היינו לי, כי כבר אמרתי "ותהא אחריתי כמוהו" ואם אקללם אקלל גם עצמי, לכך "לא אשיבנה". "לא הביט אוון ביעקב", אתה לקחתני שדה צופים להיות צופה ומביט באון ועמל שלהם. מה אוכל להביט אם ה' לא הביט בהם עמל ואון. ואפילו החוטאים ההם לא כפרו באלוקים לגמרי אלא שיתפו שם שמים לדבר אחר. כי לכך נאמר "אשר העלוך" בויו. ואמרו חז"ל אלמלא הויו שבהעלוך נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה. כי בויו יש הוראה שלא נתנו תפלה באלוקים אלא הודו כי ה' הוא האלוקים, והעגל הזה נתמנה למלך על כל הארץ מפי הגבורה, לכך אמרו "אשר העלוך". וזה שנאמר כאן "ה' אלוקיו עמו", שטענו כי ה' אלוקיו הוא עמו עם העגל ומסר לו ההנהגה להיות ביניהם כמלך ולא אלוקים ממש, זה שנאמר "ותרועת מלך בו".

או יאמר שאף בשעת החטא "ה' אלוקיו עמו", לא כפרו בו לגמרי ותרועת מלך עולם נשאר בו. ותדע שכך הוא שהרי אמר הקב"ה למשה "רד כי שחת עמך אשר העלית", היינו העם שהעלה משה וזה וודאי לא אמר כלפי ישראל שהרי "קל מוציאים ממצרים" ולא משה הוציאם, אלא וודאי שכלפי הערב רב אמר שמשה העלם מדעתו. והראיה שלכך אמר משה "למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת" דהיינו ישראל אשר "קל מוציאים ממצרים" כי לשון הוצאת שייך בישראל שנכנסו למצרים ויצאו. אבל גבי הערב רב אמר "כי שיחת עמך אשר העלית" כי לשון יציאה אין שייך בהם כי מי הכניסם שיעצו. וכפי הפשט יתכן לפרש שהקב"ה אמר "כי שיחת עמך אשר העלית" במעלה על ידי ביזת מצרים, כי משם נתעשרו ועל ידי רוב זהב עשו עגל. לכך אמר "אשר העלית מארץ מצרים" כי נתעלו בעושר של ארץ מצרים, אבל בתפילת משה לא היה מקום להזכיר זה, לכך אמר "אשר הוצאת".

"כי לא נחש ביעקב" – וכבר ידעת כי העגל נעשה על ידי כישוף, ומאחר ש"לא נחש וקסם בישראל" וודאי לא עשאו העגל כי אם הערב רב. ואם תאמר אם אין בהם נחש וקסם אם כן במה יוודע להם הדבר אשר דבר ה'. על זה אמר "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל" כי כל הקורות התלויים בעת וזמן ההווים ונפסדים יאמר ליעקב אפילו לקטניהם. לחשוביהם של ישראל יאמר "מה פעל קל" כי הדברים הרוחניים הקב"ה כוננם בידים. "הן עם כלביא" – ידוע שכל עיקר מעשה כישוף בלילה כי בו תרמוש כל חיתו יער, אפילו המזיקים. וכל העוסקים עמהם הם מוכים ומעונים – "וירא בבוקר והנה פניהם זועפים", לא תואר ולא הדר להם והם חלושי כח כי רובם מרעיבים את עצמם כדי שתשרה עליהם רוח הטומאה. והן עם זה כלביא יקום משנתו חזק ובריא. אולם וזה מופת שאין לו עסק בנחש וקסם, ואדרבא "לא ישכב עד יאכל טרף", וכפירוש רש"י שאומר קריאת שמע על מטתו ומבריה המזיקין מעליו, ואם כן וודאי אין לו עסק עמהם כלל.

כלי יקר

מהו "שדה צופים"? 3

"ויקחהו שדה צופים" – שאחר שראה שלא תחול בהם קללה מצד הכישוף ורעת העולם השפל, רצה לנסות להוריד עליהם מארה על ידי הוראת הכוכבים ומשטרי הגלגלים והמזלות. ויקחהו שדה צופים שממש היו עומדים האיצטגנינים וצופים על מצפה הכוכבים והוראותיהם.

מהי מטרת המזבחות?

"מזבחות" – להמשיך מארה מאת שבעת הכוכבים.

מלבי"ם

מהו "ויבן שבעה מזבחות"?

"ויבן שבעה מזבחות" – בלק בעצמו בלי ציווי בלעם, והוא משום שידע שיהיה נקרא מה'. ומשום הכי לא היה נצרך לקרבן כדי שיחול עליו על ידי זה רוח הקודש כסגולת עולות. ולתפילה גם כן לא היה מכין עצמו באותה שעה. משום הכי לא הקריב הוא, אבל בלק בנה מעצמו.

הנצי"ב

"שדה צופים"

- מקום גבוה היה, ששם הצופה עומד, לשמור אם יבוא חיל על העיר. – רש"י
- לשון הבטח. – כלי יקר
- שמשם היו עומדים האיציטגנינים וצופים על מצפה הכוכבים והוראותיהם. – כלי יקר

ויאמר אל בלק התייצב כה על עולתך ואנוכי אקרה כה.

מהו "אקרה כה"? 1

"אקרה כה" – מאת הקב"ה.

"אקרה" – לשון אתפעל.

רש"י

מהו "אקרה כה"? 2

"ואנוכי אקרה כה" – פירש רבינו בחיי, לבטל מהם ברכת "כה יהיה זרעך וכה תברכו את בני ישראל". בזה ראיתי לתרץ מה שהסיק כי אמר "אולי נכה בו" לא בקש כי אם לנכות מהם חלק כ"ד מן שישים ריבוא והיינו כ"ה אלף. ויש להקשות מה תועלת היה לו בזה אם יחסרו כ"ה אלף מן שישים רבוא. גם יש לדקדק למה נפלו בעצתו כ"ד אלף ולא יותר ולא פחות. אלא וודאי שעיקר כוונתו היתה לבטל מהם ברכת כה. כי על ידי זה יחולו הקללות, לכך לא בקש כי אם לנכות חלק כ"ד כדרך שמנכים מן הסאה חלק כ"ד. כך בקש לנכות חלק כ"ד דהיינו כ"ה אלף כמספר כה. ולא עלתה בידו כי לא הפיל כי אם כ"ד אלף עד כה ולא עד בכלל, כי בבואו למספר כ"ה עמדו להם הברכות של "כה תברכו וכה יהיה זרעך".

כלי יקר

מהו "אקרה כה"? 3

"אקרה כה" – ברור היה בידו.

הנצי"ב

מהו "אקרה כה"? 4

"אנוכי אקרה" – אזמין את עצמי לכך.

מלבי"ם

מהו "אקרה כה"? 5

"אקרה כה" – אבטל את כל רצונותי, אשמע לקול ה' הקורא ואמסור את עצמי להנהגת ה' המכוונת את המאורעות ואת המקרים.

רש"ר הירש

"אקרה כה"

- מאת הקב"ה. – רש"י
- שעיקר כוונתו היתה לבטל מהם ברכת כה. כי על ידי זה יחולו הקללות. – כלי יקר
- ברור היה בידו. – הנצי"ב
- אזמין את עצמי לכך. – מלבי"ם
- אבטל את כל רצונותי, אשמע לקול ה' הקורא ואמסור את עצמי להנהגת ה' המכוונת את המאורעות ואת המקרים. – רש"ר הירש

ויקר ה' אל בלעם וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר.

מהו "וישם דבר בפיו"?

"וישם דבר בפיו" – ומה היא השימה הזאת, ומה חסר במקרא באומרו "שוב אל בלק וכה תדבר", אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר, מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה. אמר לו על כרחך תשוב אל בלק.

רש"י

מהו "ויקר ה' אל בלעם"?

"ויקר ה' אל בלעם" – עתה לכבוד ישראל עלה האיש הזה להתנבא במידת הרחמים בשם הגדול אשר נגלה למשה. ועתה ידע כי לא יוכל לקללם בשום עניין. בעבור כי במידת הרחמים יחונן עליהם. כי עד עתה כשהיה שומע במידת הדין היה חושב למצוא להם עילה בעוון אשר חטאו כעניין ויהפך להם לאויב הוא נלחם בם, או שתבוא עליהם רעה מאת ה' לא ינצלו ממנה במידת הדין. וזה טעם "וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל" כי גם ה' יתן הטוב בברכה.

רמב"ן

ויבוא אליו והגו ניצב על עולתו ושרי מואב איתו ויאמר לו בלק מה דיבר ה'.

מהו "ושרי מואב איתו"? 1

"ושרי מואב איתו" – ולמעלה הוא אומר "וכל שרי מואב". כיוון שראו שאין בו תקווה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם.

מהו "מה דיבר ה'"? 2

"מה דיבר ה'" – לשון צחוק הוא זה, כלומר אינך ברשותך.

רש"י

מהו "ויבוא אליו"? 3

"ויבוא אליו" – נתעכב כמעט ולא רצה לדבר עד שאמר בלק "מה דבר ה'". שרצה כאן לעבור את פי ה' שלא הגיד דבר ה'. דבפעם הראשונה היה הקרבן בשביל בלק ובלעם והיו שניהם נצרכים לעמוד עליהם. ובאשר בלעם לא יכול לעמוד על כן העמיד השרים שמסר בלק אליו לחברתו ולכבודו. ואם כן עמד בלק ושריו ושרי בלעם, אבל עתה לא היה אלא בלק המקריב מדעת עצמו. משום הכי לא היה לבלעם לעמוד עליהם, על כן לא העמיד את השרים שלו.

הנצי"ב

מהו "ושרי מואב איתו"? 2

"ושרי מואב" – לא וכל שרי מואב. אחרי שנכשל הנסיון הראשון, כבר הסתלקו אחדים מהם.

רש"י הירש

וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי בנו ציפור.

מהו "קום בלק"? 1

"קום בלק" – כיון שראוהו מצחק בו, נתכוונו לצערו. עמוד על רגלך, אינך רשאי לישוב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום.

מהו "בנו ציפור"? 1

"בנו ציפור" – לשון מקרא הוא זה.

רש"י

מהו "קום בלק"? 2

"קום בלק" – קימה זו למה, ורבותינו אמרו לפי שהיה בלק מצחק בבלעם שאינו ברשות עצמו, לזה נתכוון להקניטו ואמר לו "קום ושמע". ולדבריהם צריך לדעת למה אמר "ושמע" בתוספת ויו, ואולי שנתכוון לומר לו שיתחיל לשמוע משעת קימה.

או ירצה לפי שאמר ה' לבלעם "שוב אל בלק" שהזיקו לומר הדברים לפני בלק. לזה אם היה אומר קום בלק שמע, יהיה נשמע שרצונו לומר שיקום לשמוע כדי שישמע מעומד. אבל אין זה חיוב בשמיעה אם לא ירצה לשמוע יפנה וילך לו, לזה אמר "ושמע" חיוב בקימה וחיוב בשמיעה.

עוד נתכוון לומר לו שקימה היא לו, שזכה לשמוע דברים הבאים ממקום גבוה. והעירו עוד להטות אוזנו עדיו להאזין כל דקדוקי הדברים. ובזה אתה יותר במדרגה מאותו שאתה מחשיבו לאב שהוא ציפור הכשפים דכתיב "בן ציפור" מעתה הוא בן, והוא אומר "בנו ציפור".

עוד יתבאר הכתוב לפי מה שהקדמנו כי רשע זה היו בו שני דברים רעים א. שרצה לקלל את ישראל והיה צריך שיבוא מלאך לעקם פיו. ב. שהברכה עצמה שהיתה יוצאת מפיו היה מכוון בה לגנאי והיה צורך לרוח הקודש לפרשה לשבח. ולפי שחשד בלק לבלעם שהוא חפץ לברך את ישראל, בתחילת דבריו אמר לבלק שיקום על עומדו להתבונן בשני פרטים כדי שלא יחשדנו. וזה ראשונה כנגד מה שהיה אומר בברכתו דברים שאינם כל כך מפורשים לטובה. והיתה רוח הקודש מפרשתם לברכה שלמה. והוא אומר "ושמע" בתוספת ויו, לרמוז שמיעה אחרת. וכנגד מה שהיה רוצה לקלל והמלאך עוקם פיו אמר "האזינה עדי" פירוש שיתקרב ביותר עדיו וישכיל בעקימת שפתיו שמתעקמין ממבטא אשר יבטא בשפתיו. ובזה העירו כי אנוס היה ולא יחשדו כמברך אויביו.

אור החיים

מהו "האזינה" ומהו "שמע"?

ההבדל בין שמיעה להאזנה שנושא שצריך לתת לב להבין בא עליו לשון שמיעה, ועל הנושא שאין צריך כל כך הבנה בא לשון האזנה.

מהו "בנו ציפור"? 2

"בן ציפור" – מבואר שגם אביו היה איש גדול ומסוים. מצד שאתה "בן ציפור" וקבלת חכמה ודעת גם מאביך די שתאזין וגם כן תדע כי צדקתי.

מלבי"ם

מהו "קום בלק"? 3

"קום בלק ושמע" – באשר היה ניצב וסקוע דעתו בקורבנו על כן אמר קום לקראת דבר ה'.

מהו "האזינה"?

"האזינה" – משמעו הטיית אוזן בכוונה ובדיוק. ובאשר אין דרך ארץ לומר למלך זה הלשון, על כן אמר בנו של ציפור, כאילו עדיין לא נתגדל והוא נקרא על שם אביו.

הנצי"ב

מהו "קום בלק"? 4

"קום בלק" – עמוד על רגליך בלק. שאלת על הרוחניות של העם הזה הקרובה לאלים. עמוד על רגליך ושמע את מה שיש לי לספר לך עליו. מסתבר שבלק וציפור היו שניהם בקיאים בחכמת הצופים של ארם. דרישת קום בלק מבטאת בראש את כל המרחק שבין המעלה הרוחנית של ישראל שתובא כאן לידי ביטוי לבין חכמת הצופים הארמיים. בלק יהיה עליך להתייחס ביראת כבוד ותשמע דברים שלא שערם אביך. שאתה הוא בנו ותלמידו הראוי לו. כדאי לך לטרוח ולהטות אלי אוזן קשבת.

רש"ר הירש

"קום בלק"

- כיון שראוהו מצחק בו, נתכוונו לצערו. עמוד על רגלך, אינך רשאי לישוב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום. – רש"י
- לפי שהיה בלק מצחק בבלעם שאינו ברשות עצמו, לזה נתכוון להקניטו ואמר לו "קום ושמע". – אור החיים
- חיוב בקימה וחיוב בשמיעה. – אור החיים
- שזכה לשמוע דברים הבאים ממקום גבוה. והעירו עוד להטות אוזנו עדיו להאזין כל דקדוקי הדברים. אור החיים
- קום לקראת דבר ה'. – הנצי"ב
- בלק יהיה עליך להתייחס ביראת כבוד ותשמע דברים שלא שערם אביך. שאתה הוא בנו ותלמידו הראוי לו. כדאי לך לטרוח ולהטות אלי אוזן קשבת. – רש"ר הירש

לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודיבר ולא יקימנה.

מהו "לא איש"? 1

"לא איש" – כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות, ואתה סבור להמיתם במדבר.

מהו "ההוא אמר"? 1

"ההוא אמר" – בלשון תימה, חוזרים ונמלכים לחזור בהם.

רש"י

מהו "לא איש"? 2

"לא איש קל" – אינו איש לחזור מברכתו בשעה מועטת כזו, שהרי לא פשעו אחר הברכה שברכתי אותם היום.

מהו "ויכזב"? 1

"ויכזב" – והוא היאך יכזב לחזור בו בחינם.

מהו "ויתנחם"?

"ויתנחם" – בתמיה, והיאך יתנחם.

"ולא יעשה" – בתמיה.

רשב"ם

מהו "איש..בן אדם"?

"לא איש ובן אדם" – אמר שתי המדרגות כנגד שתי בחינות. א. אשר יבטיח האדם לזולת על דבר. ב. אשר יסכים אדם עשות דבר בהנהגותיו וענייניו שאין נוגעים לזולת. כנגד מאמר שהוא הבטחת הזולת אמר "לא איש אל ויכזב", וכנגד מאמר שאינו נוגע לזולת אמר "ובן אדם ויתנחם" שאינו מכזב בזולת אלא ינחם על אשר דיבר עשות. ובמה שלפנינו יש שני דברים אשר דיבר ה'. א. להקים מלכות ישראל ולהיטיב להם. ב. שחשב ה' לעשות רצונו לתת תורתו לעם קדושו והם דברים שנוגעים לו יתברך. וכנגד שניהם אמר "לא איש ויכזב" בהבטחות הטובות אשר הבטיח האבות. "ובן אדם ויתנחם" ממה שחשב בהנהגות עולמו לתת תורתו לישראל ולהדריכם לקיים מצוותיו. ואם כן איך יחשוב לקלל ישראל ונמצא מכזב חס ושלוש בהבטחותיו לאבות וניחם על מה שחשב עשות.

מהו "ויכזב..ויתנחם"?

"ויכזב ויתנחם" – בתוספת ואו, כלל בזה שתי הדרגות. א. שאינו איש ולא אדם, ועוד לחשוד בו חס וחלילה דבר שאפילו בנבראים הוא גרעון והוא הכזב והחרטה. ונתכוון בזה שמן הנמנע שיסכים על קללת ישראל עד שיהיו בו שני דברים "איש ויכזב, ובן אדם ויתנחם" שהגם שהיה חס וחלילה איש ויכזב עם כל זה לא יתחרט למה שנוגע למה שחשב עשות רצונו באמצעות ישראל.

וטעם שפעם אחת אמר "איש" ופעם אחת אמר "בן אדם" לפי שהמבטיח להיטיב לזולת ישנו בגדר מעלה, לזה אמר לשון חשיבות ובפרט המתחרט על מה שחשב על עצמו אמר "ובן אדם".

מהו "ההוא אמר"? 2

"ההוא אמר" – פשט הכתוב חוזר להאדם ואפשר לפרשו על הקב"ה על זה הדרך, כשרוצה לעשות מעשה אינו צריך למעשה אלא במאמר הוא נעשה. והוא אומרו "ההוא", פירוש האל שהזכיר בסמוך. אמר פירוש פעולותיו שעשה הוא אמר ותהי.

מהו "ולא יעשה"?

"ולא יעשה" – לא יצטרך למעשה.

מהו "ודיבר"?

"ודיבר" – וכשהמעשה שנעשה במאמרו אינו כל כך קיים, ואמר "ודיבר" לשון קושי.

מהו "ולא יקימנה"?

"ולא יקימנה" – ולא יצטרך לקימנה אלא בדיבורו הקשה היא מתקיימת ומתחזקת.

אור החיים

מהו "לא איש"? 3

"לא איש קל ויכזב" – הנה נהיו ישראל לעם סגולה להנהיג בהם את עולמו על פי התורה והמצווה שלהם. וזו גדלותם של ישראל. ואמר בלעם דזה אי אפשר לשנות כי מתחילת בריאת שמים וארץ רצה הקב"ה להשכיח שכינתו בארץ, אלא שלא הגיעה העת ליתן התורה ועל כן נקרא כל אותו העת – שני אלפים תוהו. כך היה העולם תוהו עד שבא אברהם אבינו ולמד תורה והיה הוא וביתו בהשגחה פרטית. ואחר כך קבלו ישראל את התורה אז נגמר רצון השגחת ה' שהיה בבריאת שמים וארץ. ועל זה אמר בלעם דכח קל לא איש הוא – "ויכזב". שיהא נפסק כמו מים כוזבים, ואי אפשר להפסיק השגחת ה' בעולם, אשר אי אפשר אלא על ידי ישראל.

מהו "ובן אדם ויתנחם"?

"ובן אדם ויתנחם" – כמו התולדות של האדם נקרא בני אדם, כך תולדות הנהגה העיקרית מה שמצטרף לא מכוונה בן. ואמר בלעם לעניין עקירת שבעה אומות בני הקדם שכבר נגזר לצרף להשגחה על ישראל ואי אפשר להתנחם, דכל הנחמות בגזרת ה' אינו אלא על ידי תפילה ותשובה שמעבירין את הגזירה. ואין זה חרטה חס

וחלילה, אלא כך הטביע הקב"ה את העולם שתהיה התפילה מבטלת הגזרה, מה שאין כן בלי חידוש מעשים כמו שבעה אומות שלא הרבו תשובה ותפילה, אי אפשר להתחרט.

הנצי"ב

מהו "ויכזב"? 2

"ויכזב" – שהכזב הוא שהדבר אין בו ממש תכף, והנחמה הוא מה שמתחרט אחר כך.

מהו "ההוא אמר"? 3

"ההוא אמר דבר" – שתכף כשאומר לעשות דבר כבר הדבר עשוי כי אין עיכוב לפניו, והאמירה הוא העשיה. מלבי"ם

מהו "לא איש"? 4

"לא איש" – מיד כאשר שלחת את שלוחיך הראשונים אמר ה' על העם הזה "כי ברוך הוא". ואם ה' אמר על דבר שהוא ברוך, הרי הוא ברוך ואין בו בחינה שהקללה יכולה לחול עליה. ואם ה' אמר פעם אחת "לא תאור את העם", אין הוא משנה את דעתו לאחר מכן ואין הוא מרשה לעשות את היפוכו של הדבר.

מהו "ההוא אמר"? 4

"ההוא אמר" – באומרו "ברוך הוא" כבר הבטיח לעם ברכה, וכלום לא יעשה את מה שהבטיח? רש"ר הירש
"לא איש"

- כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות, ואתה סבור להמיתם במדבר. – רש"י
 - אינו איש לחזור מברכתו בשעה מועטת כזו. – רשב"ם
 - גדלותם של ישראל – דזה אי אפשר לשנות כי מתחילת בריאת שמים וארץ. – הנצי"ב
 - ואם ה' אמר על דבר שהוא ברוך, הרי הוא ברוך ואין בו בחינה שהקללה יכולה לחול עליה. – רש"ר הירש
- "ההוא אמר"

- חוזרים ונמלכים לחזור בהם. – רש"י
- פשט הכתוב חוזר להאדם ואפשר לפרשו על הקב"ה על זה הדרך, כשרוצה לעשות מעשה אינו צריך למעשה אלא במאמר הוא נעשה. – אור החיים
- שתכף כשאומר לעשות דבר כבר הדבר עשוי כי אין עיכוב לפניו, והאמירה הוא העשיה. – מלבי"ם
- באומרו "ברוך הוא" כבר הבטיח לעם ברכה, וכלום לא יעשה את מה שהבטיח? – רש"ר הירש

הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה

מהו "הנה ברך לקחתי"? 1

"הנה ברך לקחתי" – אתה שואלני מה דבר ה', קבלתי ממנו לברך אותם.

מהו "וברך ולא אשיבנה"? 1

"וברך ולא אשיבנה" – הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו.

מהו "ברך"? 1

"ברך" – המהלל ומברך את הגזול ואומר אל תירא כי לא תענש, שלום יהיה לך. מרגיז הוא לקב"ה. רש"י

מהו "ברך"? 2

"וברך" – והוא כבר ברך.

ספורנו

מהו "הנה ברך לקחתי"? 2

"הנה ברך לקחתי" – הנה כבר לקחתי לברך אותם היום, והוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא אשיבנה, וברך בעבר.

רשב"ם

מהו "הנה ברך לקחתי"? 3

"הנה ברך לקחתי וברך" – עשה ה' בפיו דבר רוחני שיפסיק בין פיו לרוח הקודש המדברת והוא מה שכוונו רבותינו במאמרם דבר המלאך, אלא שהם נתנו טעם הדבר כדי למונעו מלקלל, ושני הטעמים צודקים. וכפי זה נתכוון במאמר "הנה ברך לקחתי" שהרגיש במה שנתווסף בפיו ובלשונו שיקרא ברך.

ועוד "וברך" כי לא שם הדבר בפיו ונשאר הדבר לרצונו של בלעם. אלא וברך פירוש מכריחו לברך והגם שהוא אינו חפץ ולהשיבה אינו יכול. והוא אומרו "ולא אשיבנה" פירוש אינו יכול להחזירה.

אור החיים

מהו "הנה ברך לקחתי"? 4

"הנה ברך לקחתי" – כעת הנני לברך ברכה חדשה.

"וברך" – מה שהחילותי לברך בפעם הראשונה.

מהו "ולא אשיבנה"? 5

"ולא אשיבנה" – עלי לגמור אותה והחל במה שדיבר בפעם הראשונה שאין מקום להזכיר חטא על יעקב ועל ישראל. הנצי"ב

מהו "הנה ברך לקחתי"? 5

"הנה ... לקחתי" – גם עתה קבלתי את התפקיד לברך, וברך, הוא כבר ברך את העם הזה בדרך כלל וברך אותו בייחוד במצווה שהוטלה עלי. פי רק מבטא את מה שהוא כבר עשה, לא אוכל לשנות דבר בעניין זה.

רש"ר הירש

"הנה ברך לקחתי"

- אתה שואלני מה דבר ה', קבלתי ממנו לברך אותם. – רש"י
- הנה כבר לקחתי לברך אותם היום, והוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא אשיבנה, וברך בעבר. – רשב"ם
- עשה ה' בפיו דבר רוחני שיפסיק בין פיו לרוח הקודש המדברת. – אור החיים
- כעת הנני לברך ברכה חדשה. הנצי"ב
- גם עתה קבלתי את התפקיד לברך, וברך, הוא כבר ברך את העם הזה בדרך כלל וברך אותו בייחוד במצווה שהוטלה עלי. פי רק מבטא את מה שהוא כבר עשה, לא אוכל לשנות דבר בעניין זה. – רש"ר הירש

לא הביט אוון ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלוקיו עימו ותרועת מלך בו.

מהו "לא הביט אוון ביעקב"? 1

"לא הביט אוון ביעקב" – לא הביט הקב"ה אוון שביעקב כשהן עוברים על דבריו, אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו.

מהו "עמל"? 1

"עמל" – לשון עבירה, לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום.

מהו "ה' אלוקיו עמו"? 1

"ה' אלוקיו עמו" – אפילו מכעיסים וממרים לפניו, אינו זז מתוכן.

מהו "ותרועת מלך בו"? 1

"ותרועת מלך בו" – לשון חיבה ורעות.

רש"י

מהו "לא הביט אוון ביעקב"? 2

"לא הביט אוון" – לפי דעתי מזאת המילה למד בלק לשלוחי נשי מואב במחנה ישראל. והטעם כי אין ה' כבן אדם שיתנחם, כי לא ראה אוון בישראל. והנה אם יהיה בהם אוון לא יקום דבר ה' כי כל דבריו הם על תנאי, רק במקום שבוועה.

מהו "ולא ראה עמל"? 1

"ולא ראה עמל" – הטעם כפול והוא אחי האון, והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף האון. והנה כל עת שלא הביט אוון ביעקב ה' עימו.

מהו "ותרועת מלך בו"? 2

"ותרועת מלך בו" – במחנה ישראל.

ראב"ע

מהו "לא הביט אוון ביעקב"? 3

"לא הביט אוון ביעקב" – אינו רוצה לעונשם אפילו כשהן חוטאים. אינו רוצה להביט.

מהו "ותרועת מלך בו"? 3

"ותרועת מלך" – ריעות, כי שוכן ביניהם. ולמה שוכן איתם ומחבב אותם.

רשב"ם

מהו "ותרועת מלך בו"? 4

"ותרועת מלך בו" – בנסוע המחנות. הם תוקעים תרועה בנסוע המשכן, לשמחה שיגילו במלכם. ספורנו

מהו "לא הביט אוון ביעקב"? 4

"לא הביט אוון ביעקב" – שלא הביט ה' אוון ושקר ביעקב ולא ראה בהם עמל וכעס שיעשו לפניו ועל כן הוא עמם, ותרועת מלכותו בהם כי יריע אף יצריח על אויביהם יתגבר.

ויתכן עוד לפרש כי "אוון" כזב ושקר. כי הדבר שלא יהיה ולא יבוא כי שקר הוא יקרא עמל ואוון, בעבור שלא יגיע לאדם ממנו רק העמל. יאמר "הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה", כי לא הביט אדם ביעקב ולא ראה איש בישראל אוון ודבר כזב, אין בטחונם שקר ואין תוחלתם נכזבת, אבל כל ברכותיהם ובטחונם יתקיימו לעולם. ואמר הטעם "כי ה' אלוקיו עמו" אשר לא יכזב ולא יתנחם ותרועת מלך גיבור בו, שלא ינוצח לעולם. כי בהוציאו אותם ממצרים הנה לו תוקף גדול כתועפות ראם על כל בהמה. ואיך לא יתקיימו כל ברכותיהם ואין בהם נחש וקסם.

רמב"ן

מהו "לא הביט אוון ביעקב"? 5

"לא הביט אוון ביעקב" – רושם המפעל הרע אינו אפילו ביעקב שהם המון העם שיתכנו בשם יעקב, שכולם נשמרים מעשות רע.

והגם שיטעו מדרך השכל אינו נקבע בנפשם האון שהוא החלק הרע. אין החטא עושה בו מום קבוע אלא לכלוך העובר על ידי רחיצה והדחה.

מהו "ולא ראה עמל"? 2

"ולא ראה עמל בישראל" – אפילו פגם שצריך עמל להעבירו אינו באותם שנקראים ישראל, שהם הצדיקים. או ירצה "לא הביט אוון" הוא חטא המחשבה שגם הוא יקרא אוון. אין ה' מביט אל המחשבה הרעה ביעקב. אין המחשבה הרעה עושה רושם ביעקב שהיא ענף רע. לזה דקדק לומר לשון הבטה שהוא יותר מהראיה. הגם כי בראיה ראשונה הוא רואה מחשבה הרעה, כשהוא מביט בפנימיות מפעלה אין אוון.

מהו "לא הביט אוון ביעקב"? 6

"אוון ביעקב" – אינו עושה בו החטא רושם וזה אפילו בהמון העם שר בשם יעקב יכונה. וכנגד הצדיקים שבהם אמר "ולא ראה" אפילו מחשבה בלתי הגונה הנקרא עמל, שעמל הוא יצר הרע בכח המחשבה להטותה מדרך השכל. והצדיקים לבם חלל בקרבם.

גם נתכוון לומר שהצדיקים הגם שעושים מצוות וכל עסקם בתורה אינם מרגישים שיש עמל, אלא אדרבה כאדם המרויח וכאדם המשתעשע בשעשועים לרוב חשקם בתורה. וגם כשהצדיקים עוסקים בתורה ומתמידים בה אין להם עמל בעסק התורה, שאדרבה היא נותנת לו גבורה.

באמצעות שתי הדרגות שיש בישראל אין הקב"ה מקפיד על רשע שבעולם מהאומות, ובזה אינו מאבדם. גם אינו יגע בבריאת עולמו ובנשיאת עול לכל הדברים הצריכים לעולם. לא הביט אוון שיש בעולם בשביל יעקב. גם אינו רואה עמל שעמל כביכול בסבילת העולם ובמזונותיו ובסיפוק צרכיו הכל אינו חש לו בשביל ישראל. והוא אומר "בישראל" – בשביל ישראל. וכן תמצא שאם ישראל הולכים בדרך התורה והמצוות ה' נותן טובו לעולם ונהנים גם האומות יחד, ומעתה המבקשים לעקור אומה זאת מבקשים לאבד העולם ויושביו.

מהו "ולא ראה עמל"? 3

"ולא ראה עמל בישראל" – הצדיקים כל צפצופם עושים בו נחת רוח לה' ואינם מיגעים אותו כביכול.

מהו "ה' אלוקיו עמו ותרועת מלך בו"? 4

"ה' אלוקיו עמו ותרועת מלך בו" – כנגד שתי הבחינות שנקראות יעקב שהם המון העם והמתכנים בשם ישראל שהם הצדיקים, "ה' אלוקיו עמו". הם הצדיקים שעושים מאהבה. לזה אמר "ה'" שהוא שם החסד, לומר שאין עבודת הצדיק לצד הדין, אלא אוהב הטוב במה שהוא טוב.

"אלוקיו" – שלא תחשוב שאם ה' ייסרהו ישוב אחור, לזה אמר "אלוקיו", שהגם שייסרהו על משמרת אהבתו יעמוד. וכנגד כת ההמון הנקראים בשם יעקב אמר "ותרועת מלך בו" שהוא ירא לצד המשפט.

עוד ירצה לומר שבת השגתם שלא בחר ה' לשכן שמו אלא עמם, ועוד שעשה בהם כח עליון שיכולים לאבד כל מה שנותנים בו עיניהם כמלך עולם.

מהו "ותרועת מלך בו"? 4

"ותרועת מלך בו" – אין צריכים שה' יאבד קמיהם אלא בהם עצמם יש הדרגה הזו. וכן תמצא שהצדיקים כל מקום שנותנים בו עיניהם להשחית בכל הנבראים הם בעלי היכולת.

על רבי עקיבא כשהיו סורקים את בשרו במסרקות ברזל היה מאריך באחד, וזהו "ה' אלוקיו עמו" – מדבק נפשו בה' אלוקיו בתכלית החיבה. הגם ש"תרועת מלך בו" בשבט ברזל שסורקים בשרו, ואפילו בזמן עצמו שהשבט בו, אף על פי כן ה' אלוקיו עמו.

אור החיים

מה בין הבטת וראיה?

"לא הביט ולא ראה" – ראה מציין ראית העין, והבטת מציין שימת לב על הדבר ועיון השכל.

מהו "עמל ואוון"? 7

"עמל ואוון" – אוון מציין מעשה רע שנעשה בפועל, ועמל מציין תכונת הנפש בעת עשותו רע.

מהו "יעקב" ומהו "ישראל"? 7

"ביעקב" – הם ההמונים שבהם הגם שיראה במ אוון שהוא מעשה הנעשה שלא ביושר וזה נראה לעיניים בכל זאת "לא הביט", היינו שלא ישים לב עליו כי עמי הארץ זדונות נעשו להם כשגגות ואינו משים לב לענשם בעבור זה.

"ובישראל" – שהם גדולי האומה שהם לא יעשו אוון שהוא מעשה רע בפועל, אבל יצויר אצלם עמל שהוא שיחטאו בהרהור הלב ובמחשבה שזה נקרא עמל. ובכל זאת אחר שהרהור זה נשאר רק הרהור בלבד ואינו יוצא מכח אל הפועל שיעשו רע במעשה עד שהעמל יתראה בחוש הראות. בכל זאת "לא ראה עמל בישראל", ואינו מעניש על המחשבה הנעלמה בקרב איש ולב עמוק.

מהו "ותרועת מלך בו"? 5

"ותרועת מלך בו" – כמו שהמלך יתכבד על ידי העם שהוא מולך עליהם וכשבא בקרבם יריעו תרועת שמחה על שמלכם בקרבם, כן יתקדש ה' ותנשא מלכותו ונקדש בכבודו על ידי הצדיקים והוא בקרבם כמלך השוכן בתוך עמו ומתכבד בכבודו.

מלבי"ם

מהו "לא הביט אוון ביעקב"? 7

"לא הביט אוון ביעקב" – האוון שישנו ביעקב אינו בעצם מושרש בלב יעקב. הקב"ה לא הביט שהאוון מושרש בלב יעקב, אלא כמו שהאדם רוצה לעשות אוון על ידי רוח שטות שהיא טבע התאוה. דמשום הכי אהבת ה' עזה לישראל אף על גב שהם חוטאים כאומות העולם משום שהם קטנים – שהטבע מחטיאם ולא הדעת.

מהו "ולא ראה עמל"? 4

"ולא ראה עמל בישראל" – הקב"ה לא ראה עמל במה שנראה לבלק ולבלעם שהמה משנים הטבע, ואם כן הוא עמל לאחוז בגלגלי הטבע.

מהו "ה' אלוקיו עמו"? 2

"ה' אלוקיו עמו" – על יעקב אמר שאף על גב שהוא חוטא מכל מקום ה' אלוקיו עמו. אינו כופר בעיקר אלא אינו יכול להתגבר באותה שעה על התאוה והרצון. ועל ישראל אמר "ותרועת מלך בו", באמת הצדיק אינו עושה ניסים בקביעות ומה שראו בלק ובלעם אינו אלא מה שהצדיק מועיל בתפילתו בעת צרה. וזה באמת אינו ניסי, אלא כך הנהגת מלכות שמים שתועיל תפילה לכל דבר.

הוא כמו מלך שמצביא את חילו, ועל ידי אותות בני חיל בתרועת מלחמה החיל נגשים אל המלך. ומי שאינו איש חיל תמה איך ניגש ליד המלך בלי פחד. אבל איש חיל יודע שאין זה פלא, שכך הוא אות תרועת מלחמה. כך בני אדם הנגשים לעשות איזה דבר גדול ומצליח בשם ה', אינו אלא אתערותא מלעילא שיהא ניגש לזה, ואם כן אינו חידוש ועמל כלל.

הנצי"ב

מהו "לא הביט אוון ביעקב"? 8

"לא הביט אוון" – אוון הוא ניצול לרעה של כח ושל רכוש. בטרם יברך ה' את אחד העמים הרי הוא בוחן אם העם הזה ינצל לרעה את האון שיינתן לו. בטרם הבטיח ה' לתת און ליעקב כדי להעלות אותו לדרגת ישראל, הוא בתן אם האון יהיה בידיו לאוון.

ה' לא צפה שיעקב ינצל לרעה את הגדולה שתנתן לו, לפיכך לא ראה צורך להביא עליו עמל לבל תזוח דעתו עליו. הוא לא גזר עליו את המאבק הקשה שהוא לעיתים חסר תועלת עם הגורמים המעכבים את ההצלחה. הוא לא ראה שום עמל בישראל, שפי היה נשלח לבשר עליו.

מהו "ה' אלוקיו עמו"? 3

"ה' אלוקיו עמו" – האל היחיד הנעלם שאנחנו מכירים אותו גם ממולדתנו כמקור כל ההויה והתהוות וכשליט על שמים וארץ. הוא היה אלוקיו, הוא הקונה, המנהיג ומנהל את העם הזה בגורלו ובמעשיו. ה' אלוקיו הוא בעזרו והוא המלווה אותו בהליכות עולמו.

מהו "ותרועת מלך בו"? 6

"ותרועת מלך בו" – קול הצליל המזעזע הוא גם הלך הנפש המזעזעת שנתעוררה בחיל ורעדה, שהרי צליל התרועה מבטא את המיית הנפש והוא המעורר אותה.

זו היא הכניעה הגמורה של הנפש המקלסת את ה' ומשתעבדת לו. ומידה זו מצויה באדם שהרעיון של גדולת ה' כבש את ליבו. ובנפשו פנימה יש רק קילוס המלך, הוזה אומר, הוא מקלס את ה' ומקבל את מלכותו וקילוס זה ממלא את כל נפשו. אפשר שיש כאן משפט סיבה, ה' הוא עמו מפני שקילוס המלך הוא בליבו.

רש"ר הירש

"לא הביט אוון ביעקב"

- לא הביט הקב"ה אוון שביעקב כשהן עוברים על דבריו, אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו. – רש"י
- אם יהיה בהם אוון לא יקום דבר ה' כי כל דבריו הם על תנאי, רק במקום שבועה. – ראב"ע
- אינו רוצה לעונשם אפילו כשהן חוטאים. אינו רוצה להביט. – רשב"ם
- – שלא הביט ה' אוון ושקר ביעקב ולא ראה בהם עמל וכעס שיעשו לפניו ועל כן הוא עמם, ותרועת מלכותו בהם כי יריע אף יצריח על אויביהם יתגבר. – רמב"ן
- רועם המפעל הרע אינו אפילו ביעקב שהם המון העם שיתכנו בשם יעקב, שכולם נשמרים מעשות רע. והגם שיטעו מדרך השכל אינו נקבע בנפשם האון שהוא החלק הרע. אין החטא עושה בו מום קבוע אלא לכלוך העובר על ידי רחיצה והדחה. – אור החיים
- הקב"ה לא הביט שהאוון מושרש בלב יעקב, אלא כמו שהאדם רוצה לעשות אוון על ידי רוח שטות שהיא טבע התאוה. דמיון הכי אהבת ה' עזה לישראל אף על גב שהם חוטאים כאומות העולם משום שהם קטנים – שהטבע מחטיאם ולא הדעת. – הנצי"ב
- בטרם הבטיח ה' לתת און ליעקב כדי להעלות אותו לדרגת ישראל, הוא בתן אם האון יהיה בידיו לאוון. – רש"ר הירש

"ולא ראה עמל"

- מה יביא האדם לעמל בסוף האון. והנה כל עת שלא הביט אוון ביעקב ה' עימו. – ראב"ע
- לשון עבירה, לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום. – רש"י
- וכנגד הצדיקים שבהם אמר "ולא ראה" אפילו מחשבה בלתי הגונה הנקרא עמל, שעמל הוא יצר הרע בכח המחשבה להטותה מדרך השכל. והצדיקים לבם חלל בקרבם. – אור החיים
- גם נתכוון לומר שהצדיקים הגם שעושים מצוות וכל עסקם בתורה אינם מרגישים שיש עמל, אלא אדרבה כאדם המרוויה וכאדם המשתעשע בשעשועים לרוב חשקם בתורה. וגם כשהצדיקים עוסקים בתורה ומתמידים בה אין להם עמל בעסק התורה, שאדרבה היא נותנת לו גבורה. הצדיקים כל צפצופם עושים בו נחת רוח לה' ואינם מיגעים אותו כביכול. – אור החיים
- אוון מציין מעשה רע שנעשה בפועל, ועמל מציין תכונה הנפש בעת עשותו רע. – מלבי"ם
- הקב"ה לא ראה עמל במה שנראה לבלק ולבלעם שהמה משנים הטבע, ואם כן הוא עמל לאחוז בגלגלי הטבע. – הנצי"ב
- ה' לא צפה שיעקב ינצל לרעה את הגדולה שתנתן לו, לפיכך לא ראה צורך להביא עליו עמל לבל תזוח דעתו עליו. הוא לא גזר עליו את המאבק הקשה שהוא לעיתים חסר תועלת עם הגורמים המעכבים את ההצלחה. הוא לא ראה שום עמל בישראל, שפי היה נשלח לבשר עליו. – רש"ר הירש

"ה' אלוקיו עמו"

- אפילו מכעיסים וממרים לפניו, אינו זז מתוכן. – רש"י
- הם הצדיקים שעושים מאהבה. לזה אמר "ה'" שהוא שם החסד, לומר שאין עבודת הצדיק לצד הדיון, אלא אוהב הטוב במה שהוא טוב. "אלוקיו" – שלא תחשוב שאם ה' ייסרהו ישוב אחור, לזה אמר "אלוקיו", שהגם שייסרהו על משמרת אהבתו יעמוד. וכנגד כת ההמון הנקראים בשם יעקב אמר "ותרועת מלך בו" שהוא ירא לצד המשפט. עוד ירצה לומר שבח השגתם שלא בחר ה' לשכן שמו אלא עמם, ועוד שעשה בהם כח עליון שיכולים לאבד כל מה שנותנים בו עיניהם כמלך עולם. – אור החיים
- הנהגת מלכות שמים שתועיל תפילה לכל דבר. הנצי"ב

- האל היחיד הנעלם שאנחנו מכירים אותו גם ממולדתנו כמקור כל ההויה והתהוות וכשליט על שמים וארץ. הוא היה אלוהיו, הוא הקונה, המנהיג ומנהל את העם הזה בגורלו ובמעשיו. ה' אלוהיו הוא בעזרו והוא המלווה אותו בהליכות עולמו. – רש"ר הירש
- "ותרועת מלך בו"
- לשון חיבה ורעות. – רש"י
- במחנה ישראל. – ראב"ע
- ריעות, כי שוכן ביניהם. ולמה שוכן איתם ומחבב אותם. – רשב"ם
- בנסוע המחנות. הם תוקעים תרועה בנסוע המשכן, לשמחה שיגילו במלכם. – ספורנו
- אין צריכים שה' יאבד קמיהם אלא בהם עצמם יש הדרגה הזו. וכן תמצא שהצדיקים כל מקום שנותנים בו עיניהם להשחית בכל הנבראים הם בעלי היכולת. – אור החיים
- כמו שהמלך יתכבד על ידי העם שהוא מולך עליהם וכשבא בקרבם יריעו תרועת שמחה על שמלכם בקרבם, כן יתקדש ה' ותנשא מלכותו ונקדש בכבודו על ידי הצדיקים והוא בקרבם כמלך השוכן בתוך עמו ומתכבד בכבודו. – מלבי"ם
- כמו מלך שמצביא את חילו, ועל ידי אותות בני חיל בתרועת מלחמה החיל נגשים אל המלך. כך בני אדם הנגשים לעשות איזה דבר גדול ומצליח בשם ה', אינו אלא אתערותא מלעילא שיהא ניגש לזה, ואם כן אינו חידוש ועמל כלל. – הנצי"ב
- קול הצליל המזעזע הוא גם הלוח הנפש המזעזעת שנתעוררה בחיל ורעדה, שהרי צליל התרועה מבטא את המיית הנפש והוא המעורר אותה. הוא מקלס את ה' ומקבל את מלכותו וקילוס זה ממלא את כל נפשו. – רש"ר הירש

קל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו.

מהו "קל מוציאם ממצרים"? 1

"קל מוציאם ממצרים" – אתה אמרת "הנה עם יצא ממצרים", לא יצא מעצמו אלא האלוקים הוציאם.

מהו "כתועפות ראם לו"? 1

"כתועפות ראם לו" – כתוקף רום וגובה שלו, לשון מעוז המה, ואומר אני שהוא לשון המעופף ברום וגובה. ותוקף רב הוא זה "ותועפות ראם", עפירת גובה. דבר אחר "תועפות ראם", תוקף ראמים, ואמרו רבותינו אלו השדים.

רש"י

מהו "קל מוציאם ממצרים"? 2

"קל מוציאם ממצרים" – וזה ה' שהיה עמו, הוא תקיף, והראה אותות במצרים.

מהו "כתועפות ראם לו"? 2

"כתועפות" – תוקף, וגם יתכן פירושו וקרני הרים.

והטעם שזה הקל שם תוקף לישראל וכל זה בעבור שהוא דבוק בה' ולא יבקש כי אם מאיתו, כי אין להם צורך למנחש וקוסם.

ראב"ע

מהו "כתועפות ראם לו"? 3

"כתועפות ראם לו" – לעם ישראל שאינו טורף ואוכל כארי אבל דוחה בקרניו כמו הראם. כי היתה הכוונה לגרש הכנעניים ולהכניס את ישראל לארץ בלתי הריגת יושביה, אבל הם הקשו עורפם להלחם והוצרכו להחרימם.

ספורנו

מהו "קל מוציאם ממצרים"? 3

"קל מוציאם ממצרים" – אמר "מוציאם" ולא הוציאם, אם היה אומר הוציאם היה משמע לשון עבר.

ונראה על דרך אומרם, בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. על כן יאמרו יודעי פנימיות התורה כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים בעם בני ישראל, והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים. והוא אומרו "קל מוציאם" כי לא יציאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוציאם.

מהו "כתועפות ראם לו"? 3

ונתן טעם "כתועפות ראם לו" כי ה' מוסיף ומחזק אותם לרוממם, ואין קץ לרוממות אשר חשב ה' עליהם עד גדר שלא ישאר שום תערוכת הרע בקדושה. והוא אומרו "כי לא נחש ביעקב" רמז לבחינת הניחוש, גם לבחינה הנקראת נחש שהוא ראש הקליפה. ס"מ הרשע נקרא נחש תעקר ולא ישאר ממנו ביעקב. "ולא קסם" היא בחינת טומאה למטה ממנה, ואז יהיו ישראל בגדר שלימות המעלה ותהיה מעלתם יותר מן המלאכים, שהמלאכים ישאלו לישראל "מה פעל קל".

אור החיים

מהו "קל מוציאם ממצרים"? 4

"קל מוציאם" – אומר שהקל דומה כראם שהוא גיבור יותר משור ומנגח בקרניו, כן התגבר על מזל שור כתועפות ראם ובגבורתו. מלבי"ם

מהו "קל מוציאם ממצרים"? 5

"קל מוציאם ממצרים" – שתי המדרגות של יעקב וישראל הוציא הקב"ה ממצרים שיהיו בשני אופנים.

מהו "כתועפות ראם לו"? 4

"כתועפות ראם לו" – כך טבע של בני אדם גדולי ישראל הוא למעלה מדעת אנושי של המון אדם. הנצי"ב

מהו "קל מוציאם ממצרים"? 6

"קל מוציאם" – במצרים עוד היו ריבוי משועבד שאין קשר בין פרטיו, ובריבוי זה שאין בו כח לעזור לעצמו הוציאם ה' ממצרים ואיחד אותם לעם אחד. הקל שחרר אותם לרום פסגת הכח והעצמאות בלא כל פעולה מצידם. ודבר זה נותן לעם הזה את כח העילוי שבגבורה הדומה לכח העילוי של ראם. הוא לא יבקש את הכח הזה ולא לשם כך יפעל מנוף פיסי ורוחני, אלא הכח יינתן לו מוכן מאת ה'. ה' רוצה שיהיו גדולים וגיבורים והוא דורש מהם רק קבלת מלכותו, וזו מתבטאת בכך שהם מתרחקים מכל אוון – מכל ניצול לרעה של מה שניתן להם מידי ה'.

מהו "כתועפות"?

"כתועפות" – שאיפה מתמדת לעלות למרום.

רש"ר הירש

"קל מוציאם ממצרים"

- לא יצא מעצמו אלא האלוקים הוציאם. – רש"י
- וזה ה' שהיה עמו, הוא תקיף, והראה אותות במצרים. – ראב"ע
- בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. – אור החיים
- שתי המדרגות של יעקב וישראל הוציא הקב"ה ממצרים שיהיו בשני אופנים. – הנצי"ב
- במצרים עוד היו ריבוי משועבד שאין קשר בין פרטיו, ובריבוי זה שאין בו כח לעזור לעצמו הוציאם ה' ממצרים ואיחד אותם לעם אחד. הקל שחרר אותם לרום פסגת הכח והעצמאות בלא כל פעולה מצידם. ודבר זה נותן לעם הזה את כח העילוי שבגבורה הדומה לכח העילוי של ראם. – רש"ר הירש

"כתועפות ראם לו"

- כתוקף רום וגובה שלו, לשון מעוז המה, ואומר אני שהוא לשון המעופף ברום וגובה. ותוקף רב הוא זה "ותועפות ראם", עפית גובה. דבר אחר "תועפות ראם", תוקף ראמים, ואמרו רבותינו אלו השדים. – רש"י
- תוקף, וגם יתכן פירושו וקרני הרים. – ראב"ע
- לעם ישראל שאינו טורף ואוכל כארי אבל דוחה בקרניו כמו הראם. כי היתה הכוונה לגרש הכנעניים ולהכניס את ישראל לארץ בלתי הריגת יושביה, אבל הם הקשו עורפם להלחם והוצרכו להחרימם. – ספורנו
- כי ה' מוסיף ומחזק אותם לרוממם, ואין קץ לרוממות אשר חשב ה' עליהם עד גדר שלא ישאר שום תערובת הרע בקדושה. – אור החיים
- כך טבע של בני אדם גדולי ישראל הוא למעלה מדעת אנושי של המון אדם. – הנצי"ב
- שאיפה מתמדת לעלות למרום. – רש"ר הירש
- שהקל דומה כראם שהוא גיבור יותר משור ומנגח בקרניו. מלבי"ם

כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל.

מהו "כי לא נחש ביעקב"? 1

"כי לא נחש ביעקב" – כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים.

מהו "כעת יאמר"? 1

"כעת יאמר ליעקב" – עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חיבתן לעין כל. שהן יושבים לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפניו ממלאכי השרת. והם ישאלו להם "מה פעל קל", וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך. דבר אחר "יאמר ליעקב" אינו לשון עתיד אלא לשון הווה. אינן צריכים למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום, אינם מנחשים וקוסמים, אלא נאמר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום, או אורים ותומים מגידים.

רש"י

מהו "כי לא נחש ביעקב"? 2

"כי לא נחש ביעקב" – כי בעבור היותו קוסם ובלק שלח לו "כי ידעתי את אשר תברך" בקסמך- מבורך. "ואשר תאור" בהם יואר, ושלח לו קסמים. על כן אמר לו אין נחש ביעקב להרע או להיטיב להם. ולא קסם בישראל מזיק או מועיל. כי בכל עת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל בהם, כי מפי עליון תצא להם הרעות והטוב. לומר כי חלק ה' עמו אינם בממשלת שרים וכוכבי השמים וכסיליהם שיזיק להם אדם בקסם ונחש כגויים.

רמב"ן

מהו "כי לא נחש ביעקב"? 3

"כי לא נחש ביעקב" – והטעם שהוציאם ממצרים ונתן לישראל "תועפות ראם" הוא כי הם דור דורשיו ולא ידרשו הנחש.

מהו "כעת יאמר"? 2

"כעת" – עת שהם רוצים לדעת עתידות.

"יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל" – יאמר להם בנבואה או על ידי איזה נביא מה גזר הקל יתברך. לא יאמר להם מה יורו אותות השמים ומה יפעלו מערכותיהם.

ספורנו

מהו "כי לא נחש ביעקב"? 4

"כי לא נחש ביעקב" – אינם מעוננים וקוסמים כמונו ולא שואלים אוב וידעוני, אלא "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל", מתוך ששכינה ביניהם אומרים להם הנביאים ליעקב ולישראל היום מה פעל וגזר הקב"ה לימים הבאים, ואינם צריכים נחש וקוסם.

מהו "כעת יאמר"? 3

"כעת יאמר" – מה שעתיד לבוא כעת מחר או לאחר ימים רבים ושנים יאמר להם היום על ידי נביא. וכן כל "כעת" מדבר בעתידות.

רשב"ם

מהו "כי לא נחש ביעקב"? 5

"כי לא נחש ביעקב" – נחש הוא נסיון לסימן אם לעשות כך או כך, כסומך על זה לדעת גזרת המזלות וזה דבאמת אסור לישראל והיינו מעונן ומנחש.

מהו "קסם"?

"קסם" – הוא גזרה שיהיה כך.

ואמר שיעקב ה' אלוהיו עמו, אינו רוצה לדעת עתידות אלא הוא תמים עם ה' אלוהיו. ואמר על ישראל שיודע עתידות שזה אינו בא בגזרה שה' יודיעהו.

מהו "ולישאל מה פעל קל"?

"ולישאל מה פעל קל" – כל זה סיוע וטעם על הברכה שבפעם הראשונה. מדוע אינו יכול לקבוע את יעקב ולזעום על ישראל, ועתה אומר ברכה חדשה שלקח בזה הפעם.

הנצי"ב

מהו "כי לא נחש ביעקב"? 6

"כי לא נחש" – ועל ידי הנהגת הקל שהוציאם ממצרים הפלה אותם שיהיו למעלה מן הטבע ולא ישלוט בהם נחש וקסם. ונחש מציין שיפעול לו רעה על ידי כשוף ורעת עולם השפל, וקסם מציין שיפעל לו רעה על ידי הכוכבים שבהם יפעלו הקוסמים. ואמר שגם יעקב שהם ההמון שלהם הגם שיהיו תחת המזל לא ישלוט בהם נחש ורעות העולם התחתון. וישראל שהם הגדולים שבהם, או כלל העם כשהם צדיקים שאז נקראו ישראל ואז הם גם למעלה מן המזל ולא ישלוט בהם קסם שייגיע להם רעות על ידי הכוכבים. ובזה השיב נגד בלק שרצה להרע להם בפעם הא' על ידי נחש ובפעם ב' על ידי קסם.

מהו "כעת"?

"כעת" – עתה ישראל מוכנים להנהגה נעלה ונשאה מזה, כי עתה ישראל מוכנים לכנס לארץ ולהוריש את יושבי הארץ ולהפיל את כולם חללים, וכל זה יהיה על ידי ה' ההולך בראשם לכבוש את הארץ לפנייהם.

מלבי"ם

מהו "כי לא נחש ביעקב"? 7

"כי לא נחש" – אתה מחפש את חכמת הצופים של העם הזה ובשיעורה אתה תולה את ההצלחה או הכשלון של מעמד כוחו בעתיד. אתה מחפש אותה חכמה המגששת בניחושים מחושך לאפילה. אותה יומרת קוסמים שכוחם למעלה מכח אנוש והם מתחזים כשולטים בהליכות הגורל. אומנות זו שמדורה אובדן עצות של חוסר אונים אנושי, יעקב וישראל איננו זקוק לה. העת צרה לא ישמע יעקב לקול מנחשים וגדולת ישראל לא באה הודות לכח קסם. הנה ברגע זה – "כעת" כאשר אנחנו מדברים ומתברר לנו חוסר כוחנו לפעול כנגד ה', ברגע זה מתגלה ליעקב ולישראל "מה פעל קל" עמנו. הדבר נאמר לו למען יבין אותו כיעקב ולא ישכח אותו כישראל. במקום עזר הדלים של הנחש והקסם של חכמת הצופים המעומעמת, זוכה יעקב וישראל מאיליו לדבר ה' הזך והבהיר.

רש"ר הירש

"כי לא נחש ביעקב"

- כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים. – רש"י
- אמר לו אין נחש ביעקב להרע או להיטיב להם. ולא קסם בישראל מזיק או מועיל. כי בכל עת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל בהם, כי מפי עליון תצא להם הרעות והטוב. לומר כי חלק ה' עמו אינם בממשלת שרים וכוכבי השמים וכסיליהם שיזיק להם אדם בקסם ונחש כגויים. – רמב"ן
- הטעם שהוציאם ממצרים ונתן לישראל "תועפות ראם" הוא כי הם דור דורשיו ולא ידרשו הנחש. – ספורנו
- מתוך ששכינה ביניהם אומרים להם הנביאים ליעקב ולישראל היום מה פעל וגזר הקב"ה לימים הבאים, ואינם צריכים נחש וקוסם. – רשב"ם
- – נחש הוא נסיון לסימן אם לעשות כך או כך, כסומך על זה לדעת גזרת המזלות וזה דבאמת אסור לישראל והיינו מעונן ומנחש. – הנצי"ב
- ואמר שגם יעקב שהם ההמון שלהם הגם שיהיו תחת המזל לא ישלוט בהם נחש ורעות העולם התחתון. – מלבי"ם
- אתה מחפש את חכמת הצופים של העם הזה ובשיעורה אתה תולה את ההצלחה או הכשלון של מעמד כוחו בעתיד. אתה מחפש אותה חכמה המגששת בניחושים מחושך לאפילה. אותה יומרת קוסמים שכוחם למעלה מכח אנוש והם מתחזים כשולטים בהליכות הגורל. אומנות זו שמדורה אובדן עצות של חוסר אונים אנושי, יעקב וישראל איננו זקוק לה. העת צרה לא ישמע יעקב לקול מנחשים וגדולת ישראל לא באה הודות לכח קסם. – רש"ר הירש

"כעת יאמר ליעקב"

- עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חיבתן לעין כל. שהן יושבים לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפניו ממלאכי השרת. והם ישאלו להם "מה פעל קל". – רש"י
- יאמר להם בנבואה או על ידי איזה נביא מה גזר הקל יתברך. לא יאמר להם מה יורו אותות השמים ומה יפעלו מערכותיהם. – ספורנו
- מה שעתיד לבוא כעת מחר או לאחר ימים רבים ושנים יאמר להם היום על ידי נביא. – רשב"ם
- ואמר שיעקב ה' אלוקיו עמו, אינו רוצה לדעת עתידות אלא הוא תמים עם ה' אלוקיו. ואמר על ישראל שיודע עתידות שזה אינו בא בגזרה שה' יודיעהו. – הנצי"ב
- עתה ישראל מוכנים להנהגה נעלה ונשאה מזה, כי עתה ישראל מוכנים לכנס לארץ ולהוריש את יושבי הארץ ולהפיל את כולם חללים, וכל זה יהיה על ידי ה' ההולך בראשם לכבוש את הארץ לפנייהם. – מלבי"ם
- במקום עזר הדלים של הנחש והקסם של חכמת הצופים המעומעמת, זוכה יעקב וישראל מאיליו לדבר ה' הזך והבהיר. – רש"ר הירש

הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה.

מהו "הן עם כלביא יקום"? 1

"הן עם כלביא יקום" – כשהם עומדים משנתם שחרית הם מתגברים כלביא וכארי, לחטוף את המצוות, ללבוש ציצית, לקרוא את שמע ולהניח תפילין.

מהו "לא ישכב"? 2

"לא ישכב" – בלילה על מטתו, עד שהוא אוכל ומתבל כל מזיק הבא לטורפו. כיצד, קורא קריאת שמע על מטתו, ומפקיד רוחו ביד המקום. בא מחנה וגיס להזיקם, הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותיהם ומפילם חללים.

מהו "ודם חללים ישתה"? 1

"ודם חללים ישתה" – נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם. רש"י

מהו "הן עם כלביא יקום"? 2

"הן עם כלביא יקום" – רמז כי ינצח מלכי כנען. והקרוב אל הדעת הדבר הקרוב, כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה, שלא נפקד מזרע ישראל אחד. ומתו חמישה מלכים, ונפש אדם אשר לא ידעו משכב זכור היו שלושים ושתיים אלף.

מהו "ודם חללים ישתה"? 2

"ודם חללים" – המלקות ואת כל חילם. ועל דרך הדרש, לא ישכב משה עד יאכל טרף.

ראב"ע

מהו "הן עם"? 3

"הן עם" – הפסוק מתחיל בה' ומסיים בה' שלא ימות משה עד שיהרוג לה' מלכי מדין.

בעל הטורים

מהו "הן עם כלביא יקום"? 3

"כלביא יקום" – שהוא הגור, ואחרי כן יתנשא כאריה, ולא ישכון בארצו עד יאכל טרף וישתה דם מלכי כנען. והנה הוסיף עתה בנבואה הזאת השנית להגיד לבלק כבשם הארץ והרגם מלכים אדירים. והנה בלק יודע כי ישראל לא ינחלו את ארצו, ולפיכך אף על פי שהגיד להם עתה שסופם לנצח מלכי כנען ירצה עוד שיקללם עד שיוכל הוא להגבר עליהם אולי יוכל להלחם בו ולהכות מהם. על כן אמר עוד "ואקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלוקים וקבותו לי משם", לא שיחזיר אחר ברכתו שכבר הודיעו "לא איש קל ויכזב ובן אדם ויתנחם", אבל חשב הנה הם עתידים לכבוש ארץ כנען שהיא נחלתם ולהרוג מלכיהם. אבל אפשר שאתגבר אני עליהם ואכה בו כאשר עשו העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא שהכום עד החרמה. וזאת כוונתו מפחדו מהם כאשר הזכיר לזקני מדין. או כל עניינו שיוכל להשיב אליו כל מה שתפסו מיד סיחון מאשר למואב, כמו שמבואר בדברי יפתח.

רמב"ן

מהו "הן עם כלביא יקום"? 4

"הן עם" – בלעם עצמו אמר הן, כן יהיה.

"כלביא" – קימתו ראשונה אינו כשאר העולם, שבתחילה להיותו חסר התלמדות המלחמה לא יעשה גבורות אלא "כלביא יקום" ויעשה נפלאות, כמו שכן היה שהגם שמעודו הוא שבוי בבית הבור מעונה בסבל אנוש, אף על פי כן כצאתו את העיר הפליא לעשות בסיחון ועוג.

מהו "וכארי יתנשא"? 1

"וכארי יתנשא" – שהוא מתנשא ורם בכוחו, שהגם שיעברו עליו כמה מלחמות, לא מפני זה יהיו נחלשים, אלא הולכים ומתגברים.

עוד ירצה שמלבד כח אשר עשה ה' בהם, עוד יהיה בעיני כל האומות במדרגה גדולה לפחד מהם. "כלביא יקום" בערך גבורתו, ובערך מה שיהיה נחשב בעיני העולם. "וכארי יתנשא" יותר ממה שהוא יהיו מנושאים בעיני העולם.

מהו "לא ישכב עד"? 1

"לא ישכב עד" – אין הלילה מפלט לנוס מפניו, כי לילה לפניו כיום יאיר. בזמן שכיבה מתעסק הוא באכילת טרף.

מהו "ודם חללים ישתה"? 3

"ודם חללים ישתה" – לפי שבטבע אנושי כשירבה להפיל חללים תיקר בעיניו נפש הנשאים. לזה אמר אוי להם לאומות כי עם אלה הדם בעיניו כמשקה אשר ישתה. ואינו נחשב בעיניהם הדם בגדר הריגה אלא בגדר שתיה. ודקדק לומר "ישתה" לפי מה שהקדמנו כי על ידי הריגת האומות נדבקים חלקי הקדושה בעם ה', בסוד "כי לחמנו הם".

אור החיים

מהו "הן עם כלביא יקום"? 5

"הן עם" – הקל יפעל שהעם הזה יקום כלביא הטורף טרף אדם ואכל, כן יקום במלחמות ז' עממיו. וכל שכן שעתה אי אפשר שתחול במ שום קללה אחר שהחל עוסק לפעול להם כל הנוראות האלה.

מלבי"ם

מהו "הן עם כלביא יקום"? 6

"הן עם כלביא" – שהוא גבור בטבעו.

מהו "וכארי יתנשא" 2?

"וכארי יתנשא" – ארי יש לו טבע התנשאות הנפש שעל כך מכונה בשם מלך החיות. וזה מועיל לו הרבה להפיק רצונו יותר מכפי כוחו גם כן כאשר אינו רוצה שיגרע כבודו אם לא ימצא ידו לעשות מה שהחל או מה שראוי לפניו שיחוש לכבודו. וזהו ברכת ישראל, לבד שמתגבר בטבע עוד כארי יתנשא – ינשא נפשו בכבוד המעלה כשנכנס למלחמה.

הנצי"ב

מהו "הן עם כלביא יקום" 7?

"הן עם" – יעקב ישראל אינו זקוק לנחשים, עתידו מובטח לו. אין הוא זקוק לקוסמים, בדרך אחרת יהיה אדון לגורלו. הוא לא יילחם כדי להבטיח את מעמדו כלפי חוץ כגוי בין הגויים, כמעצמה לאומית מול מעצמות לאומיות. אלא "הן עם" – הוא ימלא את תפקידו החברתי כלפי פנים, יצניע לכת עם ה' ויחיה רק לעצמו, ובכח המעשים שהוא יקיים כעם יהיה עז כנמר וגבור כארי כלפי חוץ ובמידות האלה יתגבר על העולם.

מהו "לא ישכב עד" 1?

"לא ישכב עד יאכל טרף" – שישאל יזכה בה בדרכי שלום, בכוחותיו המוסריים והחברתיים.

רש"ר הירש

"הן עם כלביא יקום"

- כשהם עומדים משנתם שחרית הם מתגברים כלביא וכארי, לחטוף את המצוות, ללבוש ציצית, לקרוא את שמע ולהניח תפילין. – רש"י
 - רמז כי ינצח מלכי כנען. – ראב"ע
 - שהוא הגור, ואחרי כן יתנשא כאריה, ולא ישכון בארצו עד יאכל טרף וישתה דם מלכי כנען. – רמב"ן
 - קימתו ראשונה אינו כשאר העולם, שבתחילה להיותו חסר התלמדות המלחמה לא יעשה גבורות אלא "כלביא יקום" ויעשה נפלאות, כמו שכן היה שהגם שמעודו הוא שבוי בבית הבור מעונה בסבל אנוש, אף על פי כן כצאתו את העיר הפליא לעשות בסיחון ועוג. – אור החיים
 - הקל יפעל שהעם הזה יקום כלביא הטורף טרף אדם ואכל, כן יקום במלחמות ז' עממין. וכל שכן שעתה אי אפשר שתחול בם שום קללה אחר שהחל עוסק לפעול להם כל הנוראות האלה. – מלבי"ם
 - וזהו ברכת ישראל, לבד שמתגבר בטבע עוד כארי יתנשא – ינשא נפשו בכבוד המעלה כשנכנס למלחמה. – הנצי"ב
 - הוא ימלא את תפקידו החברתי כלפי פנים, יצניע לכת עם ה' ויחיה רק לעצמו, ובכח המעשים שהוא יקיים כעם יהיה עז כנמר וגבור כארי כלפי חוץ ובמידות האלה יתגבר על העולם. – רש"ר הירש
- "ודם חללים ישתה"
- נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם. – רש"י
 - המלקוח ואת כל חילם. ועל דרך הדרש, לא ישכב משה עד יאכל טרף. – ראב"ע
 - לפי שבטבע אנושי כשירבה להפיל חללים תיקר בעיניו נפש הנשארים. לזה אמר אוי להם לאומות כי עם אלה הדם בעיניו כמשקה אשר ישתה. ואינו נחשב בעיניהם הדם בגדר הריגה אלא בגדר שתיה. – אור החיים

ויאמר בלק אל בלעם גם קוב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו.

מהו "גם קב לא תקבנו" 1?

"גם קב לא תקבנו" – גם ראשון מוסף על גם השני וגם השני על גם הראשון.

רש"י

מהו "גם קב לא תקבנו" 2?

"גם קב לא תקבנו" – אמר "גם" וכפל לומר "קב תקבנו". בלעם רמז שהוא חפץ לקלל ומלאך עוקם את פיו, לזה אמר "קב" שפירושו מלבד שלא תקללנו בכיוון. אלא אפילו להוציא הקללה מפיו בלא זכירת שמם לא תקבנו, מכאן שמתחכם היה בלעם הרשע להוציא מפיו קללה בדרך שלא יענישנו הבורא. על זה הדרך שיאמר ארור או מקולל. ולא יוציא מפיו שם המקולל והמאורר, אלא שבליבו כיוון למה שרוצה. ולטעם זה היה ה' מונעו מלהוציא מפיו קללה ונחתמה בליבו.

מהו "גם ברך לא תברכנו"?

"גם ברך" – לפי שאמר לו בלעם שאינו מברכם מרצונו אלא אנוס הוא לברכם, לזה אמר לו אם אתה לא תקלל לא תתחייב לברך, וחשב שלא יעקם ה' פיו לברך, אלא אם ירצה לקלל.

"גם ברך לא תברכנו" – כפל שאפילו ברכה שאינה כפי האמת ברכה, כפי דעת בלעם וכוונתו, אף גם זאת לא תברכנו.

אור החיים

מהו השווה בין חוסר הברכה והקללה?

"גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו" – באשר הן ברכה הן קללה אי אפשר אלא בהכנה לרוח הקודש, ובלעם נכנס להכין עצמו לקלל, ויצא מזה שברך. ואמר בלק שלא די שלא תכין עצמך לברכה, אלא שלא תכין עצמך גם לקללה ויצא מזה שלא תקלל. והנה רצה בלק בזה שלא יכין עצמו לשום דבר. הנצי"ב

ויען בלעם ויאמר אל בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר ה' אותו אעשה.

מהו "לאמר"?

"לאמר" – נתכוון לומר כי מה שדיבר אליו קודם כוונתו לומר לו שכל אשר ידבר ה' בין קללה בין ברכה אותו אעשה, אם כן הגם שלא אקבנו וידבר ה' לברכם, אברכם לקיים דבר ה'.

אור החיים

מהו "אותו אעשה"?

"אותו אעשה" – גם ההכנה לדבר אם יערה רוח ורצון מן השמים להכין לנבואה הנני מחויב לעשות. הנצי"ב